

UDK 811.14.09-31

Izvorni naučni rad

Zaneta SAMBUNJAK (Zadar)

Odjel za germanistiku Sveučilišta u Zadru

zsamb@unizd.hr

NJEMAČKI KNJIŽEVNI POTICAJI U *ALEXISU SORBASU* NIKOSA KAZANTZAKISA

Alexisa Sorbasa (1946) Nikosa Kazantzakisa u aktualnim raspravama smatraju romanom u kojemu pisac traži rješenje svojih životnih dvojbi posredstvom Nietzscheove filozofije, Bude, Homera i Bergsona. No, razmatrajući slojeve alegorijskih poruka zaključujemo da je *Alexis Sorbas* vezan i uz srednjovisokonjemački roman *Parzival* Wolframa von Eschenbacha. Pri tom se u obzir uzela činjenica da je za usporedbu bitna potraga glavnog junaka za duhovnom zrelošću i da zeleni kamen u *Alexisu Sorbasu* ima funkciju grala. U završnim opservacijama zaključuje se da cjelinu *Alexisa Sorbasa* valja vidjeti kao wolframovsko djelo.

Ključne riječi: *Nikos Kazantzakis, Wolfram von Eschenbach, potraga, gral, pusta zemlja, srednjovisokonjemački roman*

Alexis Sorbas, roman Nikosa Kazantzakisa, objavljen je 1946. Taj je roman autora proslavio u cijelom svijetu. Preveden je na mnogo jezika, a temelji se na autobiografskom materijalu. Točnije rečeno, u roman su utkana piščeva sjećanja na vrijeme provedeno s Alexisom Sorbasom, čovjekom koji je, prema Kazantzakisovim riječima, uz Homera i Bergsona ostavio duboke tragove u njegovoj duši. Sorbas nije ni pjesnik ni filozof, već radnik i avanturist. Kazantzakis ga je upoznao 1917. kad je pokušao voditi rudnik ugljena. Posao je propao, a piscu je kao jedini dobitak ostalo prijateljstvo s tim jedinstvenim čovjekom koji se iznenada pojavio da bi mu pokazao novo shvaćanje života. Kazantzakis, čovjek kompliciran i stalno mučen problemima, bio je u teškim filozofskim dvojabama, u potrazi za učiteljem koji bi mu mogao dati odgovore na duhovna pitanja koja su ga mučila. Takvima je smatrao Nietzschea i Budu, koji je nemirnome piscu obećavao mir, a onda je Sorbasovo pojavljivanje otvorilo nove perspektive Kazantzakisovoj misli. Pored toga što problematizira ničeanski odnos razuma i instikata, Kazantzakisov je roman zanimljiv

Nijemcima i drugačije: vidljiv je utjecaj još jednog njemačkog pisca, a i jasno se referira na njemačke prilike između dva rata.

*

Alexis Sorbas nije običan junak romana, koji samo izaziva zanimanje, već je on simbol ispunjena života. Pripovjedač u Kazantzakisovu romanu, intelektualac koji negdje na obalama Krete pokušava glumiti poduzetnika, stalno podliježe čaroliji svoga junaka Sorbasa. Alexis Sorbas ostaje čvrsto u realnosti. U zbivanja u romanu utkani su i drugi likovi, ali okosnicu čine događaji koji upotpunjuju Sorbasovu sliku. Između njega i Pripovjedača razvija se posebno prijateljstvo. Pisac, koji je tražio spas u indijskoj filozofiji, pronalazi u osobi i držanju svoga neobrazovanoga predradnika vlastiti nedostižni ideal. Diveći se stoji pred njim. Ako je Nietzscheova filozofija ostavila neizbrisiv trag u cjelokupnom Kazantzakisovom djelu, u *Alexisu Sorbasu* pronalaze se njezini najdublji tragovi. U određenom smislu, Sorbas je tipičan nietzscheanski čovjek. Iskonski, dionizijski, snažan, nesavitljiv, čvrsto srastao sa zemljom i njezinim dobrima, čovjek iznad dobra i zla, predan zapovjedima svojih instikata, koji niječe za zemaljski svijet uobičajenu etiku, a kao takav nudi sliku nadčovjeka u malom. Sorbas često govori kao Nietzscheov Zarathustra, prezire male ljude. Formalna logika, moral i vjera njemu nisu bitni, pojam domovine za njega nema velike važnosti. Unatoč svemu, Sorbas bi ostao papirnati lik, da je pisac ostao pri ideji da u roman tek uvede lik stvoren u filozofiji. Kod Kazantzakisovog junaka slučaj je u potpunosti suprotan: Izuzet iz života on je čovjek prepunjen životnošću. Pod Nietzscheovom koprenom žive prije svega Grk i grčki narod, živi mukom i putovanjima iskušan Odisej, simbol, koji se u djelu tog pisca uvijek iznova vraća. Alexis Sorbas povezuje ljudsku egzistenciju s vječnošću simbola, istovremeno dobiva život i besmrtnost (Jens (ed.) 1988: 254f).

Mi pak možemo dodati kako je moguće da je posredstvom Nietzscheove filozofije Kazantzakisu poticaj bio i Wolfram von Eschenbach. Jer upravo su život i besmrtnost ono što daje gral u njegovu čuvenom djelu, pa ćemo mi u ovom radu pokušati pokazati da Kazantzakis nije rješenje svojih životnih dvojbi tražio samo kod Nietzschea nego i u simbolici ostvarenoj u *Parzivalu*. Dokazat ćemo da zeleni kamen u *Alexisu Sorbasu* Nikosa Kazantzakisa ima funkciju grala.

*

Wolframov gral je kamen.¹ On je objekt, predmet, i ne treba ga promatrati kao neki apstraktni ideal (Murphy 2006: 31). Uz to, Wolfram je svoj

¹ Der stein ist ouch genant der grâl (Parzival 1998: 469, 28)

kamen nazvao *lapsit exillis*, a naziv je vjerojatno izveden iz *lapis*. U rukopisima se nalaze ove varijante: *lapsit*, *jaspis*, *lapis* i *exillis*, *exilis*, *erilis* i *exilix* (Wesselofsky 1882: 59). Što se tiče Wolframova kamena, predlažu se sljedeći načini čitanja: *lapis herilis*: „kamen Gospodinov“, i *lapis ex coelis*: „kamen koji je pao s neba“. Oba načina čitanja mogu se poduprijeti varijantama Wolframova teksta i oba su ujedinjena smislom legende o gralu (Wesselofsky 1882: 59).

U romanu Nikosa Kazantzakisa spominje se kamen, kad Sorbas u epilogu javlja Pripovjedaču da je pronašao kamen i da ga ovaj hitno dođe vidjeti. To je prva i najvažnija indicija za tvrdnju da je Kazantzakisov kamen zapravo Wolframov gral. Sorbas je pronašao zeleni kamen, a i Wolframov kamen u sebi nosi konotaciju zelenoga. To bi moglo predstavljati dokaz za našu hipotezu.²

Naime, gral se može nositi, ali, kaže Wolfram, samo kad gral to dopušta. Nosi ga prekrasna dama sa znakovitim imenom Repanse de Schoye, kraljica koja zrači iskrenošću i u kojoj nema ni trunke prijetvornosti. Položen je na orijentalnoj zelenoj svili.³ Gral se svečano postavlja ispred domaćina, Anfortasa, na tanko rezanu, laganu, krvavo crvenu kamenu ploču stola. Ta je ploča bila tako tanko rezana da je sunce sjalo kroz nju.⁴ Gral se tako povezuje s dvije boje: 1. zelenom bojom svilene tkanine na kojoj se nosi i, 2. crvenom bojom stola na koji se postavlja (Murphy 2006: 31). Time zelenu boju Sorbasova kamena možemo s razlogom povezati s gralom.

Alkemičar Arnolfo da Villanova kao da je identificirao Wolframov kamen s kamenom filozofa. Slična podudarnost navela je znanstvenike da u *Parzivalu* traže aluzije na alkemiju i da pretpostave da je autor govoreći o gralu podrazumijevao *lapis elixir*, kamen filozofa ili kamen koji daje život (Sinclair 1999: 89).

Time zanimljivom postaje Sorbasovo mišljenje da je kamenje živo.⁵ Povezujući tu njegovu tvrdnju s onom o zelenom kamenu i uzimajući u obzir da je Wolframov gral kamen koji pada s neba i daje život, postaje očiglednim da bi i zeleni kamen koji je pronašao Sorbas mogao biti Wolframov gral, to jest možemo slobodno govoriti da se tu radi o Wolframovu utjecaju na Ka-

² (Kazantzakis 2008: 313): Eines Tages erhielt ich in Berlin ein Telegramm:/ PRÄCHTIGEN GRÜNEN STEIN GEFUNDEN-/ SOFORT KOMMEN. SORBAS.

³ ûf einem grünen achmardi (Parzival 1998: 235, 20-1)

⁴ „Sine trüegen einen tiuren stein,/ dâ tages de sunne licht durch schein...ez eas ein grânât jâchant/ beide lanc unde breit./ durch die lihte in dünne sneit/ swer in zeime tische maz“ (Parzival 1998: 233, 17-23)

⁵ „Hast du das bemerkt? Die Steine an den Abhängen werden lebendig.“ (Kazantzakis 2008: 143)

zantakisa posredstvom motiva grala, živoga kamena s neba. Jer simbolična je uloga aerolita ili kamenja palog s neba. Kamenje s neba ulazi u kategoriju kamenja za koje se smatra da je pripadno božjem prebivalištu ili, drugim riječima, temeljem je određenih duhovnih utjecaja (Guenon 1984: 155). To možemo povezati s duhovnim utjecajima koje je Sorbas imao na Pripovjedača, ali naročito s duhovnim utjecajem koji je Sorbas htio izvršiti na Pripovjedača pozivajući ga da dođe vidjeti prekrasni zeleni kamen kojega je nedavno pronašao. Analogna je situacija u Wolframovu *Parzivalu*, kad se objašnjava kako gral kao kamen pada s neba i označava mjesto Božjeg prebivališta.⁶ Do grala glavni lik romana, Parzival, treba doći nakon duhovnog sazrijevanja. Možemo opravdano pretpostaviti da je upravo duhovno sazrijevanje ono što je pripovjedač pokušao naučiti od Sorbasa, odnosno ono čemu je Sorbas pokušao podučiti Pripovjedača.

Nadalje, ako je Gral isklesan u dragom kamenu koji je ispao s Lucifero-va čela za vrijeme njegova pada (Guenon 1984: 252), onda je taj dragi kamen zelen, smaragd. Za alkemičare je zeleni smaragd bio kamen Hermesa Trismegistosa (Chevalier, Gheerbrant 1984: 610). Neutralni anđeli bili su poslani čuvati gral kad je počela borba između Lucifera i Trojstva.⁷ Kao i Parzival, ovi su anđeli mitski primjer onih koji se ne obvezuju stati na Božju ili Lucifеровu stranu. Neutralni anđeli imaju manjak strasti i manjak osjećaja predanosti prema nekoj ideji. Oni su za Parzivala na početku njegove avanture ozbiljno upozorenje. Ta činjenica implicira da je jedna od mitskih svrha Grala i patnje oko njega da pobudi osjećaje među indiferentnima. Vjera neutralnih anđela, vjera zbog koje se može „vidjeti“ sukob Trojstva s Luciferom, ali se nema dovoljno strasti i predanosti koja bi potaknula da zauzmu stav, upozorenje je Parzivalu (Murphy 2006: 35).

Stoga smo pomislili da zeleni kamen u Kazantzakisovu romanu za Pripovjedača ima istu funkciju poticanja: da se odluči ili za strast ili za razum, ili za pravi život ili za život na papiru i među papirima, oživljujući tuđe živote.

⁶ Wolfram von Eschenbach, *Parzival*, 471, 15-21: di newederhalp gestuonden,/ dô strîten beguonden/ Lucifer unt Trinitas,/ swaz der selben engel was,/ die edelen unt die werden/ muosen ûf die erden/ zuo dem selben steine./; Oni plemeniti i uzvišeni anđeli/ koji u borbi Lucifera i Svetog/ Trojstva nisu htjeli prići/ nijednoj strani, bili su za kaznu/ protjerani na zemlju kako bi/ očuvali kamen čistim.../; u: Wolfram von Eschenbach, *Parzival*, Prijevod Truda Stamać, Koncertna direkcija, Zagreb, 1996, str. 23; i: 454, 24-30: „ein schar in ûf der erden liez:/ diu fuor ûf über die sterne hôch./ op die ir unschult wider zôch,/ sît muoz sîn pflegn getouftiu fruht/ mit alsô kiuschlicher zuht:/ diu menscheit ist immer wert,/ der zuo dem grâle wirt gegert.“/ „Jato anđela/ ostavilo ga je na zemlji/ prije no se uzdiglo nad zvijezde/ i možda, oslobođeno grijeha,/ ponovno dospjelo u nebo./ Otad ga čuvati moraju kršćani jednako čista srca“; u: Wolfram von Eschenbach, *Parzival*, Prijevod Truda Stamać, Koncertna direkcija, Zagreb, 1996, str. 11;

⁷ di newederhalp gestuonden,/ dô strîten beguonden Lucifer unt Trinitas (Parzival 1998: 471, 15-7).

Jer, Pripovjedač u romanu stalno se nalazi na razmeđi između razuma i osjećaja. Rado bi se prepustio osjećajima, ali ga razum u tome sprječava. Kad je Pripovjedaču Sorbas javio da je pronašao zeleni kamen i da stoga brzo dođe i vidi ga, njemu je u prvi tren to bilo nezamislivo: dok je razumski obrazlagao kako je bezumno otići tisuće kilometara da bi se vidio prekrasni zeleni kamen, u isto se vrijeme zgrozio nad spoznajom da u dnu svoje duše, u podsvijesti, on zapravo želi krenuti u daljinu i taj kamen vidjeti. Zeleni kamen u ovom slučaju postaje razlogom Pripovjedačeve dvojbe, nešto zbog čega ne može zauzeti stav – ne može odlučiti da li da se prepusti razumu ili osjećajima, nesiguran je i neodlučan baš kao neutralni anđeli u Wolframovu *Parzivalu*.⁸

Ako je Wolframov Gral odbljesak raja, ujedno i izvor i savršenstvo toga odbljeska, a ono što Repanse nosi je zemaljska sreća u izobilju (Murphy 2006: 31),⁹ onda je možda ono što Pripovjedaču u Kazantzakisovu romanu nedostaje upravo izobilje zemaljske sreće. Jer, Pripovjedač se nalazi u dvojbi, u sumnji čini li u svom životu ono što bi trebao činiti, traži u knjigama i u tuđim životima mudrost koja bi mu trebala objasniti što je to život i kako ostvariti besmrtnost. U jednom trenutku, sanjajući o svom mrtvom prijatelju, Stavridakisu, koji je u romanu Grcima iz Gruzije pomogao da izbjegnu u Makedoniju i Trakiju i time shvatio što je najveća sreća i ostvario je: obaviti svoju dužnost, i što je teža dužnost, to je veća sreća,¹⁰ Pripovjedač, ne bi li se uvjerio u prijateljevu istinu, u snu više kako je ljubav jača od smrti. Ali prijatelj ga sažalno gleda.¹¹ Prijateljev sažalni pogled pokazuje Pripovjedačevu podsvjesnu sumnju u ono što mu je prijatelj pokazao kao istinu. U Wolframa pak slika golubice koja sjajeći briljantnim svjetlom svaki Veliki Petak s pričesnom hostijom obnavlja gralove snage (Murphy 2006: 33)¹² simbolizira sublimaciju nagona i prevlast besmrtnoga duha (Chevalier, Gheerbrant 1984 : 169). Zato, dok Pripovjedač sumnja u prijateljevu životnu lekciju da treba odabrati stranu: dužnost, a ne vlastite želje, on u romanu podsvjesno shvaća da se nije prepustio ljubavi prema novim spoznajama i izazovima duha koje mu je život pružao, jer bi inače

⁸ Mitten in diesen Tagen der Kummernis empfing ich das Telegramm vos Sorbas.....(Kazantzakis 2008: 314)

⁹ truoc si den wunsch von pardîs,/ bêde wurzeln unde rîs. Daz was ein dinc, daz hiez der Grâl./ erden wunsches überwal“ (Parzival 1998: 235, 21-4)

¹⁰ „Wir haben die georgische Grenze erreicht, sind den Kurden entwischt, alles klappt. Jetzt weiß ich endlich, was Glück heißt, mein treuer Lehrer, denn ich habe am eigenen Leibe das uralte Wort erlebt: Glück heißt, seine Pflicht tun, und je schwieriger die Pflicht, desto größer das Glück.“ (Kazantzakis 2008: 301-302)

¹¹ „Was tut uns das“, rief ich aus. „Die Liebe ist stärker als der Tod.“ Er lächelte traurig, aber antwortete nicht. Ich fühlte, wie sich sein Körper in Dunkelheit auflöste und zu Schluchzen, Seufzen und Spotten wurde. (Kazantzakis 2008: 317)

¹² „Ez ist hiute der karfrîtac,/ daz man für wâr dâ warten mac,/ ein tûb von himel swinget:/ ûf den stein diu bringet/ ein kleine wîze oblat. ûf dem steine si dile lât: diu tûbe ist durchliuhtec blanc...immer alle karfrîtage/ bringet se ûf den“ (Parzival 1998: 470, 1-10)

bio krenuo za zelenim kamenom, na sljedeću, višu razinu svoga duhovnoga sazrijevanja.¹³

*

Svi pozvani na Gralovu gozbu, koji se odazivaju gralovu pozivu, prelaze na višu, kvalitetniju razinu života. Wolframov Gral je predmet dovoljno širok da ima na sebi natpis, a natpis daje imena onih koji su pozvani biti njegovi čuvari (Murphy 2006: 33),¹⁴ bilo da su mladići ili djevojke. Poziv u službu Gralu značio je iskupljenje i svetost nakon smrti.¹⁵ A natpis u Wolframovu *Parzivalu* pojavljuje se na kamenu i ukazuje na imena baš kao i na kamenu u *Otkrivenju* (2, 17),¹⁶ pa možemo reći da je to kamenje neka vrsta knjige, pisma.¹⁷ Pripovjedač se, međutim, u Kazantzakisovu romanu ne odaziva pozivu kamena izraženome u telegramu koji mu je Sorbas uputio. Neodazivanje pozivu grala kod Kazantzakisa znači ne prepuštanje iskonskim željama odnosno ne prepuštanje životu punom izazova i novih spoznaja, koji bi mu mogao pružiti besmrtnost. Kad se Pripovjedač u romanu nije odazvao pozivu, Sorbas mu je rekao da se često u životu pitao ima li pakla ili nema, ali nakon Pripovjedačeva neodazivanja shvatio je da pakla mora biti za one neodlučne koji se prepuštaju samo avanturama na papiru, a ne žive svoj život i ne iskorištavaju

¹³ (Nietzsche 1999: 437): ...Das Vertrauen zum Leben ist dahin; das Leben selber wurde ein Problem.-Möge man ja nicht glauben, dass Einer damit nothwendig zum Dusterling, zur Schleiereule geworden sei! Selbst die Liebe zum Leben ist noch möglich,-nur liebt man anders... Es ist die Liebe zu einem Weibe, das uns Zweifel macht...

¹⁴ Wolfram von Eschenbach, *Parzival*, 470, 21-30: die aber zem grâle sint benant,/ hoert wie die werdent bekant./ zende an des steines drum/ von karacten ein epitafum/ sagt sînen namen und sînen art./ swer dar tuon sol die saelden vart./ ez sî von meiden ode von knaben,/ die schrift darf niemen danne schaben:/ sô man den namen gelesen hât,/ vor ir ougen si zergât./ Čujte sad kako se znade tko je/ gralu pozvan. Gore uz rub kamena/ javlja se tajanstveni zapis./ On objavljuje ime i rod djevojke/ ili dječaka koji je određen/ za spasonosni put do grala./ Natpis nije potrebno ukloniti/ jer čim se pročita, nestaje nam/ s očiju.; u: Wolfram von Eschenbach, *Parzival*, Prijevod Truda Stamać, Koncertna direkcija, Zagreb, 1996, str. 22.

¹⁵ Wolfram von Eschenbach, *Parzival*, 470, 21-30: die aber zem grâle sint benant,/ hoert wie die werdent bekant./ zende an des steines drum/ von karacten ein epitafum/ sagt sînen namen und sînen art./ swer dar tuon sol die saelden vart./ ez sî von meiden ode von knaben,/ die schrift darf niemen danne schaben:/ sô man den namen gelesen hât,/ vor ir ougen si zergât./ Čujte sad kako se znade tko je/ gralu pozvan. Gore uz rub kamena/ javlja se tajanstveni zapis./ On objavljuje ime i rod djevojke/ ili dječaka koji je određen/ za spasonosni put do grala./ Natpis nije potrebno ukloniti/ jer čim se pročita, nestaje nam/ s očiju.; u: Wolfram von Eschenbach, *Parzival*, Prijevod Truda Stamać, Koncertna direkcija, Zagreb, 1996, str. 22.

¹⁶ *Novi Zavjet*, Otkrivenje 2, 17, str. 656: „Tko ima uho, nek posluša što duh govori crkvama! Pobjedniku ću dati mănę sakrivene i bijel ću mu kamen dati, a na kamenu napisano ime novo koje nitko ne zna doli onaj koji ga prima.“

¹⁷ U nekim je verzijama gralskih djela srednjega vijeka Gral zaista prikazan kao knjiga.

svoje prilike.¹⁸ Gral ima moć da grješnike i ranjene održi na životu (Murphy 2006: 36), a tom se pozivu Pripovjedač, koji se prema Sorbasovu mišljenju ogriješio o život i prilike koje mu život pruža, nije odazvao. Pripovjedač odlučuje ne popustiti svojim duboko skrivenim željama i nagonima, nego odlučuje ostati ranjene duše u pepelu Njemačke, ne otići daleko za novim spoznajama i ponovo oživjeti.

Wolframov gral mrtvima pomaže da ožive, jer je gral kamen feniksa, moćni kamen čija snaga feniksu iz klasične mitologije pomaže da se ponovo rodi iz pepela.¹⁹ Šansu da se ponovo rodi iz pepela, da ponovo krene u život, pružio je Sorbas Pripovjedaču kad ga je pozvao da dođe vidjeti prekrasan zeleni kamen, ali tu priliku kolebljivi intelektualac nije iskoristio. Nije ju mogao ostvariti, jer nije imao hrabrosti za život. Pišući o Sorbasovu životu, slaveći njegov život, Pripovjedač je opet izabrao proživjeti i proslaviti tuđi životi, a ne istinski proživjeti svoj. Ostajući u opustošenoj Njemačkoj, prepustivši se fizičkoj realnosti, besmrtnost je prepustio drugome.

*

Zemlja u kojoj se može pronaći gral je *Terre de Salvaesche*. Osim u blizini Grala, u toj zemlji posvuda vlada pustoš. Gral pruža hranu i piće za sve koji žive na *Munsalvaesche* (Murphy 2006: 35), a izvana je posvuda pusta zemlja. Iz antropološke strukture „pusta zemlja“ može se izdvojiti nekoliko podstruktura, samostalnih slika (Filippi 1985: 60). Motiv napuštenog prostora, ili puste zemlje, nalazi se i u eleusijskim misterijima. U njima je Demetra na zemlju uspjela vratiti svoju kćer Persefonu, ugrabljenu od Hada, pošto je već bila postala njegovom nevjestom i vladaricom Zagrobnoga svijeta. Kasnije je Demetra morala pustiti Persefonu da se vraća u svoje podzemno kraljevstvo svake godine, dolaskom zime, u nezaustavljivom ciklusu smjene godišnjih doba. Kad bi izgubila kćer, kazuje mit, Demetra bi pretvarila zemlju u opustošeni prostor, sličan onome o kojem pričaju legende o dvorcu grala. Kad bi je, pak, ponovo pronašla, Demetra bi radosno pristajala na rascvjetavanje prostranstava u proljeće, na zrijeenje ljeti i na žetvu u jesen (Sinclair 1999: 7).

Tema puste zemlje poseban oblik dobiva u legendi o vladaru koji svojom bolešću nanosi nesreću cijelom plemenu. Baš kao u Demetrinoj pustoši,

¹⁸ Und er antwortete mir: Du bist, bei allem Respekt, ein Federfuchser. Auch Du, Unseliger, konntest einmal in Deinem Leben einen schönen grünen Stein ansehen und hast die Gelegenheit nicht genutzt. Es ist mir wahrhaftig in Zeiten, in denen ich keine Arbeit hatte, immer wieder passiert, daß ich mich fragte: „Gibt es eine Hölle, oder gibt es keine?“ Aber als ich gestern Deinen Brief erhielt, rief ich aus: „Gewiß, es muß eine Hölle für Federfuchser wie Dich geben!“ (Kazantzakis 2008: 314)

¹⁹ „von des steines kraft der fênis verbrinnet, daz er zaschen wirt:/ diu asche im aber leben birt“ (Parzival 1998: 469, 8-10)

zemlja ne daje nikakvih plodova, životinje se ne razmnožavaju a nemoć se prenosi i na muškarce, podanike nesretnoga kralja. Tako je svećenik-kralj, kako ga naziva Frazer, no mnogo poznatiji pod imenom Kralj Ribar iz gralskih romana, postao u isto doba utjelovljenje i objašnjeni uzrok tragične sudbine puste zemlje (Filipi 1985: 56f). Kralj Ribar obitava u dvorcu uvijek smještenom na obali rijeke ili mora.²⁰ Oronuo i nemoćan, kralj svojim podanicima može pružiti jedino suhi kanal i ispucani kamenjar, umjesto životodajne rijeke i bujne vegetacije (Filippi 1985: 56f).

I Pripovjedač iz Kazantzakisova romana, stalno se nalazi u nekoj pustoj zemlji, na stjenovitoj obali otoka Krete, gdje mu propada posao, ili u gladnoj Njemačkoj između dva svjetska rata, užasnih godina kad su se geografske granice mijenjale i države se širile i smanjivale,²¹ u jesen, gdje ljudi po cesti padaju kao gnjilo lišće, a zatim dolaze snijeg i zima. Budućnosti čovjeku nema, jer ljudi u Njemačkoj umiru od gladi i hladnoće, odjeća im je iznošena, cipele poderane, crveni njemački obrazi postali su olovno sivi, a dojenčad siše kaučuk umjesto majčina mlijeka, dok se majke bacaju s mosta zajedno sa svojom novorođenčadi.²²

Motiv straha za budućnost, to jest straha od neminovnosti smrti, proizlazi iz karakteristične teme puste zemlje. Spomenuti strah kod Pripovjedača možemo shvatiti kao strah od neostvarivanja želja, čežnji i potencijala, ali i kao strah od fizičke smrti. Jer, proživjeti život u dvojabama i sumnjama, tražeći odgovor u knjigama, pišući knjige o tuđim životima, kao Pripovjedač, takvo življenje sigurno predstavlja razlog za strah od smrti. Tome nasuprot, Sorbas poziva Pripovjedača da dođe vidjeti prekrasan zeleni kamen, da slijedi svoje strasti, želje i vizije, da razveseli pustom zemljom opustošenu dušu. Zeleni kamen tada postaje mogućnost za ostvarivanje životnih radosti, strasti, postaje hrana i piće za dušu gladnu novih spoznaja i širenja vidika. Proživljavanjem života prestaje i strah od smrti i otvara se prilika za budućnost. Jer u trenutku

²⁰ (*Parzival* 1998: 225, 2-4): er kom des âbn̄ts an einen sê./ dâ heten geankert weideman:/ den was daz wazzer undertân./; Došao je u večer toga dana do jednog jezera. Tu su u svojem brodu na sidru ležali ribari kojima je voda bila potčinjena.

²¹ Fünf Jahre vergingen, fünf lange Schreckensjahre, in denen die geographischen Grenzen zum Tanz antraten und die Staaten sich ausdehnten und zusammenzogen wie Akkordeons. Eine Zeitlang wurden wir, Sorbas und ich, von den Wirbeln fortgerissen. (Kazantzakis 2008: 312)

²² Es war die Zeit der großen Hungersnot in Deutschland. Die Mark war so tief gesunken, daß man, um eine Kleinigkeit wie eine Marke zu kaufen, die Millionen in Handtaschen schleppen mußte. Hunger, Kälte, abgetragene Kleider, zerrissene Sohlen-die roten deutschen Backen waren bleigrau geworden. Der Herbstwind wehte, und die Menschen fielen auf der Straße wie welke Blätter. Den Säuglingen gab man Kautschuk zu kauen, damit sie nicht weinten. Und nachts bewachte die Polizei die Brücken, um die Mütter daran zu hindern, sich mit ihren Säuglingen zu ertränken. (Kazantzakis 2008: 313)

kad ga je Sorbas pozvao da dođe vidjeti zeleni kamen, Pripovjedač se bavio mišlju o tome kako mu je njegov mrtvi prijatelj Stavridakis otvorio oči i pomogao mu da se pomiri sa smrću, da prijeđe na drugu obalu.²³ Pomisao na prijatelja koji je izivio svoje strasti u životu i umro sa spoznajom da je iskoristio svoj život na najbolji mogući način, ponovo ukazuje na to koliki je strah od smrti zbog neproživljenog života, odnosno strah od besmislene smrti imao Pripovjedač. Pripovjedač opet pokazuje sumnju u spoznaju svoga prijatelja i dvoumi je li se ovaj oslobodio ropstva svoga tijela i sublimirao ga u slobodu, je li radio dovoljno na svojoj duši i ojačao ju i je li se u posljednjim trenucima uspio othrvati paničnom strahu od smrti. Je li uspio učiniti besmrtnim ono što je u njemu postojalo, a moglo se učiniti besmrtnim?²⁴ Sama činjenica da Pripovjedač opet dvoji, pa se tako i dalje stalno nalazi u pustoj zemlji i nikako da se izvuče iz te pustoši, govori da i dalje nije duhovno sazreo i da još uvijek pokušava svladati svoje strahove i probleme koji ga muče. Slika smrti koju nam je Kazantzakis prikazao i koje se Pripovjedač bojao utjelovljena je u romanu paničnim strahom od smrti, neostvarenim željama i životom u mašti, a ne proživljenim životom, strankinje na Kreti, Francuskinje, ostarjele chansonette, Madame Hortense (Kazantzakis 2008: 263-274).

*

Sorbas u svojim zadnjim riječima pred smrt poziva Pripovjedača da dođe k pameti. Još jednom ga poziva da živi život i da ne žali za onim što je učinio, ili nije učinio.²⁵ Još jednom Sorbas ga poziva da zauzme stranu i to onu stvarnoga života, a ne onoga na papiru. Jer gral mogu pronaći svi. Prema Wolframu, Gral u zvijezdama mogu pronaći i nekršteni, a kršćani i nekršćani mogu biti pozvani na njegovu gozbu u Terre de Salvaesche (Murphy 2006: 33f). Iz toga proizlazi da svi ljudi mogu živjeti svoj život, svi se mogu prepustiti mogućnostima koje život nudi, ali za to treba imati hrabrosti i vjere u život. Onima koji se boje života, koji mu ne vjeruju, gral će ostati skriven kao

²³ Ich unterhielt mich mit ihm insgeheim, und ihm verdanke ich es, daß ich mich mit dem Tod versöhnte. Er war meine verschwiegene Brücke zum anderen Ufer. (Kazantzakis 2008: 315)

²⁴ Manchmal dachte ich mit Entsetzen: Vielleicht hat mein Freund auf Erden nicht Zeit gehabt, die Sklaverei seines Körpers zur Freiheit zu sublimieren, und hat nicht an seiner Seele gearbeitet und sie gestärkt, daß sie im höchsten Augenblick nicht von der Panik des Todes ergriffen und vernichtet wurde. Vielleicht hatte er, dachte ich keine Zeit, unsterblich zu machen, was es des unsterblich zu Machenden in ihm gab. (Kazantzakis 2008: 315)

²⁵ „Komm mal her, Schulmeister“, sagte er, „ich habe einen guten Freund in Griechenland. Sobald ich tot bin, teile ihm das mit und schreibe ihm, daß ich bis zur letzten Minute meine Sinne beisammen hatte und an ihn dachte. Und daß ich, was ich auch getan habe, nicht bereue. Und daß es ihm gutgehen möge, sage ihm und daß es höchste Zeit für ihn sei, Vernunft anzunehmen. ...Ich habe in meinem Leben einen Haufen Dinge getan und doch nicht genug. Menschen wie ich sollten tausend Jahre leben. Gute Nacht!“ (Kazantzakis 2008: 319f)

što bi u Wolframovu *Parzivalu* ostao skriven Parzivalovu bratu Feirefizu da nije imao vjere u njega: treba imati hrabrosti krenuti na put spoznavanja svojih mana i prednosti, na put rješavanja problema, treba imati snage i biti otvoren prema novome, ne sumnjati i ne brinuti se previše o tome je li nešto savršeno i da li griješiš, treba hrabro pokušavati nove stvari, bez straha od neuspjeha, sramote ili podsmijeha. Sve je te karakteristike imao Sorbas, a nije ih imao Pripovjedač. On nije iskoristio priliku da ih razvije, nego je odlučio ostati u mraku svoga kukavičluka, ne otišavši za svjetlom koje mu je preko zelenoga kamena grala nudio Sorbas.

Čini nam se stoga da Kazantzakis čitatelju sugerira da cjelinu *Alexisa Sorbasa* valja vidjeti kao wolframovsko djelo: tu je 1. pusta zemlja, 2. gral, načelo plodnosti, 3. potraga za duhovnom zrelošću i rješenjem životnih dvojbi, a i ostalo u romanu kao da služi za ilustraciju toj ideji.

Literatura

- Chevalier, J., Gheerbrant, A. 1983: *Rječnik simbola, Mitovi, sni, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi*, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Eschenbach, Wolfram von 1998: *Parzival*, Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Filippi, Živan 1985: *Sedam antropoloških struktura u postmodernoj književnosti*, Zagreb: August Cesarec.
- Guenon, René 1984: *Simboli della Scienza sacra*, Traduzione di Francesco Zambon, Milano: Adelphi Edizioni.
- Jens Walter (ed.) 1988: *Kindlers Neues Literatur Lexikon. Studienausgabe. Ka-La. Band 9*, München: Kindler Verlag.
- Kazantzakis, Nikos 2008: *Alexis Sorbas, Abenteuer auf Kreta*, Anaconda: Köln.
- Murphy, Ronald G. 2006: *Gemstone of Paradise, The Holy Grail in Wolfram's 'Parzival'*, Oxford University Press: New York.
- Nietzsche, Friedrich 1999: *Nietzsche contra Wagner*, Berlin, New York: DTV de Gruyter. (413-447)
- Nietzsche, Friedrich 1999: *Der Fall Wagner*, Berlin, New York: DTV de Gruyter. (9-55).
- *Novi zavjet* 1990: Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Sinclair, Andrew 1999: *L'avventura del Graal*, Traduzione di Barbara Carrara e Christina Saracchi, Milano: Arnoldo Mondadori Editore.

- Wesselofsky, A. N. 1882: “Der ‘Stein Alaty’ in den Localsagen Palästinas und der Legende vom Gral”. *Archiv für slavische Philologie*. VI (1882). (33–72).

Zaneta SAMBUNJAK

**GERMAN LITERARY MOTIVE IN *ALEXIS SORBAS* BY
NIKOS KAZANTZAKIS**

In current debates, *Alexis Sorbas* (1946) by Nikos Kazantzakis is considered a novel in which the writer seeks the solution to his life dilemmas through Nietzsche’s philosophy, Buddha, Homer and Bergson. However, considering the layers of allegorical message, we conclude that *Alexis Sorbas* is also connected to novel *Parzival* by Wolfram von Eschenbach. In doing so, the author assumes that the search of hero for spiritual maturity is important for comparison, and that the green stone in *Alexis Sorbas* functions as the Grail. In the final consideration is concluded that the entire novel *Alexis Sorbas* is under the influence of Wolfram’s work.

Key words: *Nikos Kazantzakis, Wolfram von Eschenbach, quest, Grail, the waste land*